

ИНТЕРВЬЮТА

... **НА** УНИВЕРСИТЕТА И НА НЕГОВИТЕ
ПРЕПОДАВАТЕЛИ СЪМ БЛАГОДАРНА,
ЧЕ СА МЕ НАУЧИЛИ ДА ОБИЧАМ НАУКАТА,
ДА СЕ ИНТЕРЕСУВАМ, ДА ТЪРСЯ НОВОТО...

Професор Милена Цанева е дъщеря на литературния критик и историк Георги Цанев и на поетесата Пенка Цанева-Бленика. Завършва българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където по-късно преподава българска литература след Освобождението. Тя е най-видният български изследовател на творчеството на Иван Вазов. Автор е на книгите: „Светослав Минков. Литературно-критически очерк“ (1961), „Иван Вазов в Пловдив“ (1966), „Иван Вазов“. Библ. „Творчески портрети“ (1973, 1983, 1995), „Петима поети“ (1974), „По страниците на *Под игото*“ (1976, 1989), „Писатели и творби“ (1980), „Поет и общество“ (1985), „Патриархът. Етюди върху творчеството на Иван Вазов“ (2000) и др.

Професор Цанева, списание „Филологически форум“ е издание за студенти, докторанти и млади учени и затова бих искала да Ви помоля да разкажете на нашите читатели за Вашия студентски живот в Софийския университет.

Преди всичко искам да кажа, че много се радвам за основаването на това списание, защото има място и има нужда от него. Харесвам и самото название „Филологически форум“.

Доста далече е моето студентство вече. Аз съм започнала да следвам 1949 г. и съм завършила през есента на 1953 г. Време, в което, както можете да видите от студентската ми книжка, Софийският университет беше тихомълком лишен от името си – „Св. Климент Охридски“. Това беше, за съжаление, най-неблагоприятното време за науката, когато върху нея се оказваше откровен идеологически натиск, когато в Университета се вкараха науки, които вече отдавна сме забравили. И обратно – класически филологически науки бяха осакатени. Това, което помня и за което съм благодарна на Университета и на неговите преподаватели, е по-

вече, че са ме научили да обичам науката, да се интересувам, да търся новото, отколкото това, че са ми дали конкретни знания, които в редица случаи са вече остарели. Например в специалността „Българска филология“ сме учили не само политическа икономия, не само исторически и диалектически материализъм, но и марксизъм-ленинизъм. Сега даже се чудя какво точно сме учили по марксизъм-ленинизъм, и не мога и да си спомня. Помня само, че имаше един курс, за който трябваше да научим почти наизуст писаната от Сталин „История на ВКП/б“. Защо ни беше нужно това? Не знам. Единственото, което помня, че ми е създавало някакъв интерес от тези науки, е политическата икономия и тя няма нищо общо с филологията, но все пак е наука. В тези години основни дисциплини като „Увод в езикознанието“ и „Литературна теория“ бяха в особено неблагоприятно положение. Проф. Стойко Стойков, когото много обичахме като преподавател и който създаде у нас интерес към диалектологията, в началото ни преподаваше „Увод в езикознанието“ по известния тогава Н. Я. Мар с неговите абсурдни теории. Точно преди изпита в Съветския съюз се проведе голяма дискусия, завършила със статия, която се водеше, че е писана от Сталин, но истината е, че е била написана от един стар и известен езиковед. Тя разгроми теориите на Мар. Това означаваше, че ние държахме изпит по тази статия и нищо повече, защото всичко друго беше отменено. И най-смешното беше, че единствената скъсана на този изпит беше едно момиче, което беше учило толкова старателно, че се изолирало от всичко и не разбрало изобщо за разгромната статия. „Теория на литературата“ пък се свеждаше тогава до проблема за мирогледа и метода и за социалистическия реализъм. Не съм била против социализма, но против социалистическия реализъм решително бях. Това е метод, който, честно казано, ми приличаше на модела, по който се пише масовата литература. Втората година полагахме писмен изпит, на който имаше два въпроса – езиковедски и литературоведски, всеки по желание избираше и много се държеше на този изпит. Той беше върху всичко учено дотогава. На този изпит аз естествено се готвех по литература. Падна ни се „Социалистически реализъм“. В ужас оставих тази тема и се залових с езиковедската. Слава богу, справих се и с нея. Никакъв интерес не създаде тогава у нас теорията на литературата.

Подобни спънки имаше и при други дисциплини. Но аз отдавам дължимото на всички тези наши преподаватели, които в тия условия все пак

успяваха да ни заинтересуват от предмета, който преподаваха, да ни покажат неговите основи, като са разчитали, че лека-полека, както и се случи, всички натрапени неща ще отпаднат.

Тъй като 20 години съм работила в Университета като преподавател, различни времена се смесват в спомените ми. По време на моето студентство, както и дълго след това, в българска филология се влизаше с много висок бал и идваха будни момчета и момичета. Моите състуденти може би бяха малко по-простички от днешните, но бяха много любознателни. Интересуваха се от всичко и имаха самочувствие да спорят. Спомням си, че имаше големи обсъждания, на които студенти например спореха, че Вазов е *буржоазен* писател. През 1949–1950 г. още се водеха такива наивни спорове, но важното е, че имаше дискусии и това не беше лошо.

Тогава имаше и много кръжоци, които водеха активен живот. Сега променили ли са се нещата?

И сега има различни дискуссионни форуми – понякога като част от свободноизбираемите дисциплини, друг път – самостоятелно заформени. От една година докторантите правят Семинар за хуманитаристи, в рамките на който се събират, изнасят доклади, обсъждат активно разработките си.

Много хубаво! Някога особено активен живот имаше кръжокът на проф. Динеков, който пътуваше из България със студентите си. Правеха много посещения на манастири, в които има библиотеки, в книжовни средища, в градове, известни със личностите, които са израсли там. Аз не бях в този кръжок. Бях в кръжока по нова литература, който водеше баща ми, проф. Георги Цанев, макар че често ходех и на кръжока на проф. Петър Динеков по възрожденска литература. Много хубави спомени имам от посещението на Преображенския манастир например. Спомням си и друго едно голямо преживяване от тези пътувания. Вече бях в четвърти курс, баща ми ни водеше „Нова българска литература“ и заедно с проф. Динеков, неговия кръжок и целия наш курс предприехме пътуване до Рилския манастир. Ходила съм, разбира се, след това много пъти там, но такава вълнение, каквото тогава изпитах, никога не ми се е случвало след това: със страхопочитание слушахме обясненията за старите книги на библиотеката, гледахме стенописите, поглъщахме неповторимата атмосфера на това българско светилище. Но пак си спомням и за ограниченията на ония

времена. Баща ми, който беше декан, беше извикан след това в Министерството да му се карат – няма ли строителни обекти като Димитровград, ами са тръгнали по манастири! Че като кипнал баща ми, като им изнесъл една лекция за значението на Рилския манастир, казва: „Засрамиха се“.

И аз като станах асистентка, подех тази инициатива. Имам много хубави спомени как със студентите ми обикаляхме подбалканските градчета, където има много рождени места на писатели. И мисля, че това е една много хубава традиция, която би трябвало да се продължава по някакъв начин.

Д-р Владислав Миланов и д-р Венета Савова всяка година правят такива научноизследователски пътувания из възрожденските градчета и в Рилския манастир. Тези пътувания се превръщат в истинско събитие за студентите и оставя у тях някои от най-хубавите им спомени от времето, прекарано в Софийския университет.

О, чудесно! Много ме радва, че е жива традицията.

Имах щастието да срещна преподаватели, които бяха известни имена в областта на своята наука. Например старобългарски език ни преподаваше проф. Кирил Мирчев – един великолепен учен, от чиято ерудиция, за съжаление, не всички се възползвахме, защото, от друга страна, той беше много либерален преподавател. Дори имахме една приказка за него: „Ако се явиш при проф. Мирчев, получаваш 3, ако кажеш нещо, получаваш 4, ако пък се случи да е и вярно – 5“. (Ние бяхме по петобална система тогава.) Друг преподавател, когото студентите много обичаха, беше проф. Петър Динеков. Мисля, че не е нескромно да кажа, че и баща ми беше много обичан. И двамата бяха утвърдени имена в дисциплината, която преподаваха, а не само преподаватели. Същото важи и за проф. Любомир Андрейчин и проф. Иван Леков, независимо от това, че към техните езиковедски дисциплини по-малко студенти проявяваха интерес. Активен участник в съвременните литературнокритически изяви бе и преподавателят ни по теория на литературата проф. Пантелей Зарев. Но няма как да изброя тук всички имена, записани не само в студентската ми книжка...

Що се отнася до мен, аз бях невероятна късметлика на изпитите. Наистина учех, защото беше много неудобно, след като баща ми е в Университета, да го излагам. Учех, но имах и невероятен късмет. Тъй да се

каже, ако и по един въпрос само да съм се готвила, той ще ми се падне. Тъй че много хубави спомени имам от всичките си изпити. Готвя се например за изпита по политическа икономия, на който дошлият наскоро от Съветския съюз проф. Янко Атанасов много късаше и почти не пишеше отличия. На всичките ни въпроси по какво да се подготвяме, той ни напомняше, че Маркс е написал „Капиталът“. Разбира се, никой не се канеше да го чете, а се търсеха разни ксерокопирани записки от лекциите. Но аз все пак разлистих обемистия том, попаднах на глава, която ме увлече и я прочетох. На изпита извадих билет точно с проблема, който се разглеждаше в тази глава и естествено предизвиках възторга на проф. Атанасов. Или пък на изпита по славянски литератури, материалът за който е огромен и не можеш навсякъде да си еднакво подготвен. На упражнения бях взела устен доклад за Карел Чапек, когото много обичам, и за този доклад се подготвих с истинско увлечение. Отивам на изпит при проф. Емил Георгиев и вадя въпроса за Карел Чапек. Асистентът ни Кую Кувев, който тогава още не беше професор, не се сдържа и възкликна: „Ама че късмет!“.

Силни спомени имам и от редица асистенти, които са ни обучавали, още повече, че с асистентите общуваш по-близко, в диалог. Аз самата като преподавател много повече удоволствие изпитвах, когато бях асистентка и водех упражнения. На лекцията – изправяш се, четеш и това е увлекателно, но няма диалог. Освен ако в нечи очи прочетеш някакъв отзвук. В моето студентство любим асистент ни беше Мирослав Янакиев. Той тогава беше съвсем млад, още не беше изградил своите по-късни теории и методики, но беше много оригинален във вижданията си и интересен в диалога със студентите. Не мога да кажа в какво точно беше неговата харизма, но каквото и да беше поискал от нас, ние бяхме готови да го направим. Той ни водеше упражнения по „Стил и правопис“. Не вярвам и сега така да се казва.

Сега има „Филологически практикум“.

Е, по-добро е това название, „Стил и правопис“ беше глупаво. От тези упражнения съм запомнила ясно един важен за мен случай. Правихме кратко съчинение върху някакво тогавашно събитие. Четохме после текстовете и Янакиев попита кой най-много ни харесва. Групата хареса няколко работи, в които имаше натрупани силни и възторжени прилага-

телни. Но той неочаквано каза, че най-хубава е моята работа. А на въпроса „защо“ отговори: „Защото в нея няма нито едно излишно прилагателно“. Не знам дали работата ми е била наистина хубава, но това, за излишните прилагателни, запомних за цял живот.

Каква роля е изиграл Вашият баща, Георги Цанев, във Вашия преподавателски и изследователски път?

Сигурно голяма. Аз съм расла край него. Тъй като някога живеехме доста натясно, много често в неговия кабинет съм сядала да уча и да чета. Влиял ми е с всичко. Дори независимо от всички възможни одумвания, ние решихме, той да ми бъде ръководител на аспирантурата именно за да не ми се бърка друг. Но не мога да кажа, че пряко е сядал да ме учи. Той много държеше самостоятелно да намеря своя път в литературата и в това отношение аз и наистина съм различна от него. Но от баща ми останаха много силно вградени в мен неща. Например изискването за естетическа стойност. Още си спомням – в първата ни студентска година имаме упражнения за съвременна поезия. Нямахме достатъчно аудитории и в кино „Влайкова“ се водеха. Асистентът ми зададе въпрос – за „партийността“ в съвременната поезия, естествено. Казах, каквото можах, но един от колегите ми протестира: „Защо, Милена, не каза нищо за Георги Бицин или в неговата поезия няма партийност?“. И аз се троснах ядосано: „Партийност има, но няма поезия!“. Помня как отчуждено прозвуча това в аудиторията. Защото Георги Бицин беше нашумял автор. И това ми се струва, че е най-силното, което е вградил в литературното ми възпитание баща ми. Той беше много обвиняван в ония времена в „естетизъм“. Но той държеше твърдо – нещо трябва първо да е поезия, пък тогава можеш да го оценяваш, ако искаш, идеологически или другояче. Но първо трябва да е наистина художествен факт.

Затова е толкова ценен критик и днес.

Да, радвам се, че го помнят и че трудовете му звучат съвременно. Особено писаните преди толкова десетилетия непосредни критически отзиви.

Какви бяха трудностите във Вашия преподавателски път?

Не мисля, че имах особени трудности. Когато станах преподавател, вече бяха отживели някои от най-грубите идеологически изисквания, но все пак трябваше и аз заедно със студентите си да расна. Спомням си един такъв случай. Разглеждаме „Сватба“ от Фурнаджиев – „Конници, конници, кървави конници“... И в групата се разгаря един наивен спор – кои са „конниците“ – въстаниците или потушителите? Не можах да дам ясен отговор. И понеже Фурнаджиев беше много близък на семейството, когато беше у нас, го попитах: „Чичо Кольо, кои са всъщност Вашите „конници“?“. Отговорът беше: „Че де да ги знам кои са!“ И аз в тоя момент разбрах: те не са нито въстаниците, нито потушителите, те са просто един голям символ на хаоса на въстанието и потушаването. И тогава можах да го кажа и на студентите си. Тъй че и аз растях заедно с тях. Може би затова ми беше интересно. Понякога един въпрос, дори когато е наивен, буди у тебе размисли. Много обичах диалога със студентите. И нямах чисто преподавателски трудности. Много лесно влязох в тая роля на преподавател. Не ми беше трудно да бъда със студентите си в приятелски отношения, възрастта ни беше доста близка, млада бях. Даже помня една симпатична разсилна тука, така Иванка, която се възмущаваше: „Те Ви викат Милена!“ А аз се радвах, че ме наричат по малкото ми име.

Когато като студентка в малкото ни часове по педагогическа практика трябваше за пръв път да проведе урок с ученици, много се притеснявах, как ще вляза, с какво ще започна. Но в канцеларията, като хванах дневника, си спомних как като деца сме играли на училище. И изведнъж ми се видя така смешно, че аз наистина влизам в ролята на учителка, и така приятно ми стана, сякаш това е някаква игра. Хванах усмихната дневника, влязох в клас и проведох един чудесен урок. Много добър диалог с учениците се получи. Единствената критика след това беше от един мой неуспял ухажор, който каза, че прекалено много съм се усмихвала. А на мен ми беше просто весело, че съм влязла в играта в ролята на учителка. И като четях лекции, се увеличах. Дори това ми беше недостатък – увеличах се в любими автори и творби и не успях да изпълня точно плана.

А какво бихте посъветвали младите хора, които сега започват да се занимават с филология?

Смятам, че ако са избрали нещо, което наистина обичат, те сами ще намерят своя път. Ако са избрали филологията по някакви други съображения, това ще им е по-трудно. Впрочем и в това, което е наистина твоят път, невинаги е лесно да намериш най-подходящото за себе си. Трябва да не се пропилява времето на младостта. Човек, като остарее, почва да мисли колко неща е пропуснал. Ако можете, насочете се отсега към най-важното за вас. Отхвърлете излишните неща, които ви пречат, защото става непоправимо. Казваш си: „Има време, има време. Ще се заема и с това. Ще напиша, ще проуча...“. После се оказва, че вече нямаш време или сили да го направиш.

Вашите изследвания в голямата си част са посветени на Вазов. Вие вече няколко пъти го споменахте. Обаче днес като че сред повечето от младите хора има едно отгласкване от Вазов като най-отявения каноничен автор. Какво ни липсва в знанието за Вазов и как трябва да се чете Вазов според Вас?

Това отгласкване от Вазов не е нещо съвсем ново. Имало го е в различно време, по различни причини. Каноничните автори също са подвластни на историческите промени. Когато аз завършвах гимназия, имаше опит Вазов да се зачисли към „буржоазната литература“, както тогава се изразявах. Възраждаше се една тенденция, която иде още от тесносоциалистическата литературна критика. Завършила съм през 1949 г. На матурата дадох темата „Българската революционна поезия“. И аз покрай Ботев, Смирненски и Вапцаров, написах, че и Вазов има бунтовни стихове по време на Априлското въстание, което си е чиста истина, въпреки че при самия цитат бях сбъркала. Но резолюцията беше, че е много голяма грешка да вмъквам в тази тема един „буржоазен поет“ като Вазов, затова и окончателната ми бележка по български беше намалена на 5 и половина.

От друга страна, много скоро в обществото започна да се поражда жажда за възвръщане към Вазов. Аз си обяснявам доста бързото си налагане като литератор именно с това, че в даден момент хората почувстваха нужда от Вазов. В началото не мислех да се насочвам към него. Даже първата ми заявка за дисертация беше за Светослав Минков. Но в катедрата

ме посъветвах: по-добре класика. За 105-годишнината от рождението на Вазов от в. „Народна младеж“ ми поискаха да напиша за него. Аз бях настинала, с температура, но седнах и като че някой ми го диктуваше. Това беше статията, която предизвика интерес към мен, именно заради Вазов. Почнаха да ми се обаждат от читалища, от училища да ме канят все за Вазов. Имаше жажда у хората за неговия дълбоко български свят, за неговия национален оптимизъм. Аз попаднах на тая вълна и тя беше много благоприятна за израстването ми като вазововед.

Може би тогава, в началото на 50-те години, беше много силен поривът да се укрепи чувството за национална идентичност, националното самочувствие, което беше малко погазено. Мисля, че това, до голяма степен, насочваше хората към Вазов. Сега може би обратно, глобализацията на света потиска като остаряла привързаността към националното. Не знам дали това не е в основата. Но аз съм от друго поколение и за мен е странно да не ти харесва и да не ти е близък Вазов. Особено не мога да приема това, когато го срещна у литератори. Та Вазов е невероятен художник, ама наистина невероятен! Толкова широк, у него има всичко, от висините на историята до пъстротата на бита, от патетиката до хумора и иронията. Как може да не му се любуваш! Да оставим всичко друго, просто да се любуваш на начина, по който той изгражда човешкия образ така, че не можеш да го забравиш. Ами речта, която влага в устата на героите си! За мен снобското подценяване на Вазов свидетелства за липса на сетива за неговата художествена сила. Неговото творчество е направило много не само за укрепването на националното ни самочувствие, но и за художественото развитие на литературата ни, особено в прозата. Не само с „Немили-недраги“ и „Под игото“. Неговите „Чичовци“ са една изключителна книга! Ето тука съм вече доволна, че никои не е посмял да каже лоша дума за нея.

Много съм наблягала, че Вазов всъщност е един предходник на кръга „Мисъл“, нещо, което и Яворов казва, когато спори с д-р Кръстев: „Не възрожденците, кръга „Мисъл“, а възрожденците, Вазов, кръга „Мисъл“. Вазов е звено между възрожденците и кръга „Мисъл“, той пръв, доста преди тях, подема пòвика литературата да изразява и душевността на отделния човек. Но независимо от това приемам, че Вазов днес живее преди всичко като изразител на живота, проблемите и чувствата на националния колектив. Това е основната, голямата мисия на неговото творчество. В него ожи-

... НА УНИВЕРСИТЕТА И НА НЕГОВИТЕ ПРЕПОДАВАТЕЛИ СЪМ БЛАГОДАРНА...

вява цяла една решаваща епоха от нашата история и ние до голяма степен мислим тази епоха, пречупена през неговия образен свят.

У Вазов има едно подчертано лично и национално достойнство. Респектира ни самата му осанка. Бих искала да има и съвременен автор, който така да ме респектира.

*Интервюто взе Надежда Стоянова,
техническата обработка е на Александра Дойчинова
и Мария Маринова*